

Pienten suuret kriisit

MATTI HANNIKAINEN

VTM, tutkija

Yhteiskuntahistorian laitos

Helsingin yliopisto

Timo Myllyntaus (toim.): *Economic Crises and Restructuring in History. Experiences of Small Countries*. Scripta Mercaturae Verlag, St. Katharinen 1998, 413 s.

Timo Myllyntauksen toimittama kirja *Economic Crises and Restructuring in History* on yritys tuoda pieniä maita maailmanhistorian näyttämölle ja laajentaa näiden maiden usein melko kapeaa tai kansallismielistä omaa menneisyyskuvaa. Kyse on alkujaan Lundissa vuonna 1996 kokoontuneesta ja (pääosin) eurooppalaisiin, niin sanottujen pienten maiden, taloudellisiin kriiseihin keskittyneestä ryhmästä, jonka tuloksia esiteltiin taloushistorian maailmankongressissa Madridissa elokuussa 1998.

Maiden pienuutta kiinnostavampi yhteinen nimittäjä artikkeleissa on 1900-luvulle ajoittuva taloudellinen kriisi tai katkos pitkän aikavälin kehitysuralla sekä vertaileva tutkimusote. Kirjan 17 artikkelissa käsitellään eri näkökulmista muun muassa maailmansotien vaikutuksia, sotien välisten vuosien epävakauden aikaa

ja 1930-luvun suurta pulaa sekä 1990-luvun pankkikriisiä. Pidemmän aikavälin tarkasteluisa haetaan selityksiä Ruotsin talouden pitkiin sykleihin ja Alppimaiden modernin ‘vuoriteollisuuden’ eli turismin kehityslinjoihin ja ongelmiin. Näkökulmat ulottuvat makrotasolta yritysten toimintalinjojen analysointiin. Monipuolisuutta lisää naisten kohtaloiden selvittely kriisivuosien työmarkkinoilla. Pohjoismaisittain katsottuna eksoottisin artikkeli käsittelee Uutta-Seelantia ja Malesiaa.

Suuret lamat

Ensimmäisiä perusteellisia tulkintoja 1990-luvun suomalaisesta pankkikriisistä ovat eri yhteyksissä esittäneet Jaakko *Kiander* ja Pentti *Vartia*. Lamassa oli kyse yleispohjoismaisesta rahoituskriisistä, jonka suomalaisen toteutuman erityisselitys on Neuvostoliiton romahdus. 1990-luvun kriisiä edelsi pääoman liikkeiden sääntelyn poistuminen, kotimaisten rahoitusmarkkinoiden vapautuminen ja sitoutuminen kiinteisiin valuuttakursseihin. Tuloksena oli

luottoekspansio, talouden ylikuumeneminen ja velkaantuminen. Hyvin samankaltainen kehitys on löydetävissä muistakin Pohjoismaista ja erityisesti Ruotsista. Kuitenkin lamavuosien talouspolitiikka löysi erilaiset uomansa Suomessa ja Ruotsissa. Kianderin ja Vartian artikkeliin liittyy myös vertailu 1930- ja 1990-lukujen suurten lamojen välillä: suomalainen erikoisuus on, että tuotannon menetyksillä mitaten jälkimäinen kriisi oli täällä syvempi.

Historiantutkimuksessa 1930-luvun lama on ollut jatkuvan mielenkiinnon kohteena etenkin Yhdysvalloissa. Tuo modernin taloushistorian syvimpiin kuuluva kriisi juontaa juurensa ensimmäiseen maailmansotaan, joka aiheutti murroksen maailmantaloudessa, esimerkiksi maataloudessa mullistukset olivat huomattavia. Myös pääomavirrat muuttivat suuntaa. Entisestä vellallisesta Yhdysvalloista oli tullut suurin lainoittaja, kun taas Britannia ja Saksa olivat kokonaistaloudellisesti huomattavasti heikompia kuin ennen sotaa ja Ranskan aliarvostettu frangi toi koko ajan valuuttaa maahan. Kuten historiassa niin usein, ihmisten käsitykset ja ajatukset eivät kuitenkaan muuttuneet reaalityalouden kanssa samaa tahtia tai samansuuntaisesti. Ensimmäistä maailmansotaa edeltävien vuosien vanhasta ideologiasta ei luovuttu, vaan välittömästi sodan jälkeen ainoaksi mahdolliseksi vastaukseksi poliittiseen ja taloudelliseen kaokseen koettiin paluu kultakantaan, vaikka sotaa edeltäneen järjestelmän toimivuudelle ei ollut enää reaalisia edellytyksiä. Tuloksena oli kriisien ja epävakauden aika, joka huipentui maailmanlaajuiseen lamaan.

Ola Honningdal *Grytten*, joka aikaisemmin on tullut tunnetuksi etenkin sotien välisen ajan työttömyyttä koskevista metodisista pohdintoista ja uusista työttömyysluvuista, kirjoittaa Norjan sotien välisen ajan rahapolitiikasta. Norjassa koettiin 1920-luvun alussa syvä taantuma,

johon vaikutti olennaisesti harjoitettu deflatorinen politiikka pyrittäessä palauttamaan sotaa edeltävävä pariteettiarvo. Korkeaa työttömyyttä ylläpiti deflatorisen politiikan kiihdyttämä siirtyminen kohti pääomavaltaista tuotantoa. 1930-luvulla Norja kuului Suomen ohella niihin maihin, jotka hyötyivät valuutan varhaisesta devalvoitumisesta.

Gryttenin kanssa samaa ajanjaksoa tarkastelee tamperelainen historiantutkija Jarmo *Peltola*, joka artikkelissaan vertaa Suomen sotien välisen ajan työttömyysastetta Norjan, Ruotsin ja Sveitsin vastaaviin lukuihin. Tarkastelu ja metodi perustuvat ulkomaisiin menetelmällisiin innovaatioihin sovellettuna suomalaisiin aineistoihin. Tutkimuksellisesti uutta ei ole tulos, että Suomen rekisteröity ja avoin työttömyys oli alhaisempi kuin useimmissa vertailumaissa. 1930-luvun lamavuosina työttömyysaste kohosi Suomessa kuitenkin suhteellisesti enemmän kuin vertailumaissa, mitä selittävät Peltolan laskemat erittäin alhaiset 1920-luvun työttömyysluvat. Kansainvälisissä vertailuissa saadut työttömyysprosenttien erot kuvaavatkin taloudellisen kehityksen ja kriisien syvyyden ohessa myös yhteiskuntien rakenteellista ja institutionaalista erilaisuutta.

Peltolan tutkimukset pohjautuvat menetelmälliseen kekseliäisyyteen ja innovatiivisuuteen. Tässä yhteydessä ei ole mahdollisuutta metodin tarkempaan erittelyyn tai ongelmakohtien pohtimiseen. Riittänee mainita, että Peltola käyttää sellaisia käsitteitä kuin rekisteröity, avoin ja kokonaistyöttömyys sekä yhdistelee sujuvasti viranomaisten ja aikaisemman tutkimuksen tuottamia lukuja omiin tuloksiinsa. Vasta tulevat ajat ja tutkimukset selventävät, kuinka kestäviä ja uskottavia Peltolan uudet työttömyysluvat ja tulkinnat sotien väliseltä ajalta ovat. Joka tapauksessa toivottavaa olisi, että Peltolan viitoittama ja tiukasti kansainväli-

seen tutkimukseen nojautuva esimerkki olisi osaltaan luomassa myös Suomeen menneisyyttä koskevaa tieteellistä työttömyystutkimustraditiota.

Naiset pulassa

Pohjoismaissa – erityisesti naimattomien – naisten työssäkäynnillä on pitkät perinteet. Suomea käsittelevää taloudellisiin kriisiaikoihin keskittyvää naisia koskevaa historiantutkimusta ei kuitenkaan juuri ole. Painavia syitä tähän olisi, ja aiheella olisi erityistä mielenkiintoa myös nykykeskustelun näkökulmasta. Ulkomaista tutkimusta toki löytyy, mutta naisten kohtalo lamavuosien työmarkkinoilla ei ole muuallakaan ollut yleinen tutkimuskohde. On kuitenkin tunnettuja, että 1930-luvun julkisessa keskustelussa naisten työssäkäyntiin kohdistui voimakkaita paineita; työvoiman tarjonnan ollessa kysyntää korkeampaa pidettiin jopa moraalisesti tuomitavana, että naimisissa olevat naiset veivät työpaikan perheen pääasialliselta elättäjältä, mieheltä. Vastakkaisiakin tendenssejä ilmeni. Kustannuspaineessa olleen yrittäjän saattoi olla järkevää lomauttaa tai irtisanoa miespuolinen työntekijä, jos tuottavuudessa ei ollut eroja, sillä naisten palkkataso on yleisesti ollut matalampi. Samoin kriisit kohdistuvat eri aloille eri tavoin. Esimerkiksi 1930-luvun pulavuosina työttömyys kohtasi Suomessa erityisen voimakkaasti kahta miesvaltaista alaa eli sahateollisuutta (ja siihen liittyvää metsänhakuuta) sekä rakentamista.

Anne-Lise *Head-Königin* mukaan naiset menestyivät miehiä heikommin sekä Itävallan että Sveitsin työmarkkinoilla sotien välisenä aikana ja erityisesti lamavuosina. Syitä löytyy useita: naisia suorastaan patisteltiin pois työelämästä hoitamaan kotia ja lapsia, mihin naiset itsekin suhtautuivat usein myönteisesti, mikäli miehen

tulot vain riittivät perheen elättämiseen. Toisaalta erityisesti Sveitsissä naiset usein työskentelivät taantuvilla tai lamavuosina erityisen pahoin kärsineillä vientiteollisuuden aloilla, kuten silkkiteollisuudessa. Kiinnostava vertailukohta Suomeen löytyy pankkitoiminnasta, jota on rationalisoitu jo ennen 1990-lukuakin. 1930-luvun pankkikriisi ja pula saivat Sveitsissä pankit voimistamaan rationalisoimispyrkimyksiään; tuloksena oli ammattitaidon ja työvoiman laatuvaatimusten kasvu, jolloin naiset korvattiin paremmin koulutetuilla miehillä.

Lars *Svensson* ja Jørgen Peter *Christensen* käsittelevät artikkelissaan naisten palkkakehitystä Ruotsin ja Tanskan teollisuudessa ensimmäisen maailmansodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina. Kummassakin maassa naiset kuroivat palkkaeroa miehiin hieman pienemmäksi, mutta ajoitus oli erilainen. Ruotsissa sota vaikutti myönteisesti miesvaltaiseen vientiteollisuuteen ja sitä kautta myös alan palkkakehitykseen, sitä vastoin 1920-luvun alun lama koetteli vähemmän kotimarkkinateollisuutta, jolloin naisten ja miesten välinen keskimääräinen palkkaero kapeni. Myös Tanskan teollisuuteen – tuonnin vähentyessä ennen kaikkea kotimarkkinateollisuuteen – sota vaikutti myönteisesti; naisvaltaiset alat hyötyivät tästä suhteellisesti enemmän. Kuitenkin Tanskan osalta palkkakehityksen ymmärtämiseksi tarvitaan kirjoittajien mukaan myös institutionaalisten tekijöiden, kuten ammattiyhdistysliikkeen vaikutuksen, huomioon ottamista. Samaa olisi toivonut myös Ruotsin tarkastelun osalta.

Kirjan tärkein anti on sen aidosti vertailevassa tutkimusotteessa. Parhaimmillaan vertailun avulla saadaan tuloksia ja oivalluksia, jotka auttavat ymmärtämään taloudellisten kriisien vaikutuksia ja dynamiikkaa. Muutamassa artikkelissa kirjoittajat myös onnistuvat tässä eivätkä työdy ainoastaan erojen tai yhtäläisyyksien ku-

vailuun, vaan analysoivat ja selittävät tutkimustuloksiaan vertailun avulla sekä nostavat esiin uusia tutkimusongelmia ja -kysymyksiä. Eri alojen tutkijat löytänevät artikkeleista kiinnostavaa uutta tutkimusta. Artikkeleiden epätasai-

suuden ja tutkimuskohteiden monenkirjavuuden vuoksi kriisien yleisen tai erityisen dynamiikan löytäminen ja ymmärtäminen vaatii lukijalta kuitenkin melkoisia ponnistuksia.